

KOMIDE MÜTOLOOGILINE ÜLLATUS

Irina Iljina, Nikolai Konakov, Pavel Limerov, Juri Šabajev, Valeri Šarapov, Oleg Uljašev, Andrei Vlassov. Komi mütoloogia. (Sator 15.) Tõlkinud Nikolay Kuznetsov ja Asta Niinemets. Toimetanud Nikolay Kuznetsov, Asta Niinemets ja Kadi Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, Eesti Folkloori Instituut, 2015. 472 lk.

Komid on akadeemilises ja populaarses kõnepruugis ajapikku omandanud kõige venepärasemate soomeugrilaste kuulsuse. Juba XIX sajandil tegid teadlased oma arust kindlaks, et komid on maailmameistrid oma kultuuritraditsioonide unustamises. Arendati välja arusaam, et komid on venelastelt üle võtnud kõik enesemääratluse seisukohast kesksed kultuurielemendid, näiteks

usu, rahvarõivad ja -laulud. Regionaalsemas perspektiivis tõi see venelastega ühte patta panek kaasa ka anastajate kuulsuse. Neenetsite, manside ja hantide jaoks olid komid kaupmehed, kes neid koorisid, ja XIX sajandi stiilis uusrikkad, kes löid üle nende põhjapõdrakarjad, ise harva näppu loomade külge pannes. Izvakomid, kes oma ettevõtlikkusega on kõikide komide silmis omandanud naabrite suhtes hoolimatu kuvandi, vedasid isegi neenetseid Peterburi ja näitasid neid koos püstkoja ja põhjapõtradega Paleeväljakul rahvale raha eest.

Moskvast ja Novgorodist ida pool on komid ainsad, kes üle kuuesaja aasta tagasi ristiusu vastuvõtnuna ikka veel rahvana olemas on. Samas pole taolistes tingimustes loogiline eeldada, et komi kristluse-eelsest mütoloogiast palju säilinud oleks, isegi info tasandil. Ent üht-teist on entsüklopeedilisse kogumikku „Komi mütoloogia” siiski suudetud kokku koguda. Ja seda on ehk üllatavaltki palju.

Võrreldes handi ja mansi usundiga (obiugri mütoloogiad on samas soomeugri entsüklopeediate sarjas ilmunud¹) on komi oma justkui lihtsam. Komi mütoloogiast pole palju teada, sest keegi seda kaua aega ei uurinud ja sellest ajast, kui seda tegema hakatigi, on huvi-

lisi alati napilt olnud. Ometi on kõigest teadaolevast suudetud kokku panna kopsakas ja adekvaatne ülevaade – võimalik muidugi, et asjakohasuse mulje tuleneb sellest, et komi mütoloogiat on uuritud eelkõige just niisuguse märksõnalise väljaande jaoks sobilikus positivistlikus võtmes.

Enne entsüklopeedilisi märksõnu juhatatakse lugeja komi võlumaailma mahuka, 90-leheküljelise sissejuhatuste seeriaga. Saame ülevaate tõlke teostamise põhimõtetest, sūrja- ja permi komide ajaloost ja – mis kõige olulisem – üldisest usuelust ning selle uurimise arengutest ja iseloomust komide seas. Komi rahva ja usundi ulatuslik koondkirjeldus aitab lugejal asetada entsüklopeedia märksõnu laiemale kultuuri- ja usutaustale. Eriti asjakohane on see, et sissejuhatuses selgitatakse ka eelkristlike uskumuste seoseid kristlikega. See on vajalik ületamiseks tunnetuslikku pinget entsüklopeedia kontseptuaalse formaadi animistliku rõhuasetuse ja tegeliku elu asjaolude vahel. On päris kindel, et suurem osa komidest nii möödunud aegadel kui ka tänapäeval kirjutaks alla õigeusu tunnistusele, kui selge või hägune nende enesetunnetus siis ka ei oleks. „Komi mütoloogias” jätkub tähelepanu mõlemale suurele komi maailma vormivale tunnetusviisile, animismile ja õigeusule, ent valdavalt on tähelepanu all siiski rahvausundist väljasõelutud kristluseeelsed uskumused ja taiad.

Raamatu animistlik põhikomponent on sissejuhatuses esitatud mahukalt. Sellest saame ülevaate komi maailmapildi peamistest iseärasustest ja komi animismi peavoolu elementidest. Kirjutatakse komi müütidest, mütoloogia ja ühiskondlike tavade seostest, müütide konteksti moodustavatest ökoloogilistest põhimõtetest, madalama astme mütoloogilistest tegelastest, tšuudidega seotud pärimusest, maailma ülesehituse kujutelmadest, hingest, surmast, aga ka iidsete taigade säilinud kildudest, kom-

¹ Мифология хантов. (Энциклопедия уральских мифологий III.) Руководитель авторского коллектива В. М. Кулемзин. Авторский коллектив: В. М. Кулемзин, Н. В. Лукина, Т. Молданов, Т. Молданова. Научный редактор В. В. Напольских. Томск: Издательство Томского университета, 2000; Khanty Mythology. (Encyclopaedia of Uralic Mythologies 2.) Budapest: Akadémiai Kiadó – Helsinki: Finnish Literature Society, 2006; Мифология манси. (Энциклопедия уральских мифологий II.) Главный редактор И. Н. Гемуев. Авторский коллектив: А. В. Бауло, И. Н. Гемуев, А. А. Люцидарская, А. М. Сагалаев, З. П. Соколова, Г. Е. Солдатова. Научные редакторы И. Н. Гемуев, В. В. Напольских. Новосибирск: Издательство Института археологии и этнографии СО РАН, 2001; Mansi mythology. (Encyclopaedia of Uralic Mythologies 3.) Budapest: Akadémiai Kiadó – Helsinki: Finnish Literature Society, 2008.

bestikust, nõidadest, ravimaagiast, mütolooilistest laenudest ning jälgedest lastemängudes. Samuti avatakse mütooloogia ilmumist kunstis alates XIX sajandi luulest kuni muusika, tarbekunsti ja laiema tänapäevase etnofuturistliku kunstistrateegiani.

Mütoloogiasõnastiku põhiosas on antud selgitusi komi usundi erinevatele nähtustele, nagu kosmoloogia, jumalad, vaimud, haigused, stiihiad ja algelemendid, kalendri rituaalid ja -tähtpäevad, hooajatöödega seotud taiad, kalad, taimed, loomad, inimesed ja esivanemad ning inimese kehaosad, viljad, puud, ning igasugused muud esemed ja objektid, nõidus, palved, unenäod, hinge- ja surmakujutelmad, müütilised kangelased ja religioossed spetsialistid. Komi usundit käsitletakse laiapõhjaliselt, leides religioosseid jälgi kõiges, mida komid mõtlevad ja teevad, mis neid ümbritseb või mis nende sees on.

Ilmneb, et animistlikust algajast pärit komi jumalaid ja vaime on teadusloos dokumenteeritud vähevõitu. Samas on „Komi mütooloogia” koostajad kaardistanud rikkalikult igapäevaseid rituaale ja selgitanud üksikasjalikult, kuidas komid usuvad sisalikku ja laanepüüd, hiirt ja pihlakat, öökulli ja kassi. Saame ka teada, kuidas neljasilmne koer hoiab jahimeest pahas tujus metsavaimu eest. Ja karude kiimapäeva, 14. septembri obstsõnse varjundiga seiklused elavad küttide juttudes tänini.

Ka õigeusu komponent on entsüklopeedias jõuliselt esindatud, võimaldades mõista komide maailmapilti, kuhu on põimitud eri algetest lähtuvad arusaamad ja usukillud. Komide usund on täis kristlikke olendeid, kalendri rituaalidki on kindlalt juurdunud õigeusu viljakasse pinda. Isegi komi karud on oma äsjamainitud kiimapäeva sättinud erakordselt karmi askeedina tuntud püha Siimeoni mälestuspäevale. Selline kergelt segasevõitu see komi usk ongi.

Suur osa entsüklopeediasse kirja-

pandud andmetest pärineb saja aasta tagant, ent esindab otsesemalt või kaudsemalt komide tänapäevastki maailmataju, ehkki seos praeguse komi usundi seisuga pole just lihtsalt jälgitav. Nüüdsed komid ei räägi näiteks midagi ürgsest peajumalast Jenist, aga viis, kuidas tema tegusid müütides kirjeldatakse, on kooskõlas ka tänapäeva komide maailmataju üldise stiiliga.

Olulise positiivse momendina tuleb esile tuua, et eestikeelses tõlkes on kõik entsüklopeedias esinevad nimed ja terminid esitatud arusaadavas vormis. Komi usundi huvilised saavad niimoodi lihtsa juhise, kuidas kõiki neid jumalaid ja vaime, olevusi ja asju nimetada ja kirjutada, vältides keeleteadlaste soome-ugri transkriptsiooni grafeeme. Inglisekeelsest versioonist leiame küll samuti ladina tähtedega variandid, aga need pole tavalisele mittelingvistist kultuuriuurijale eriti hõlpsalt mõistetavad ega kasutatavad. Jumalate ja vaimude nimedel peavad ikka olema tavalisele lugejale arusaadavad nimekujud, mitte häädust imiteerivad, ent lihtsat kirjakuju vältivad vormid.

Kui kellelgi tekib huvi kirjutada komi usundist midagi inglise keeles, on eestikeelsest „Komi mütooloogiast” olendite nimede osas ikkagi rohkem abi kui ingliskeelsest versioonist. Tänu tublide tõlkijate ja toimetajate lisapingutusele on eestikeelne variant inimsõbralikum. Siiski ei saa käesolevat tõlget soovitada nimekasutuse korrigeerimiseks eesti või komi keelt mitteoskavale lugejale. Märksõnad on antud eesti keeles, lisas esitatud märksõnade register võimaldab sellele nimeküsimumusele ka komi keele põhiselt läheneda.

Kokkuvõttes ilmneb, et komide usuilmapiit on olendi- ja mõtterikas. Minu muljed komide elust ja juttudest kinnitavad, et suur osa entsüklopeedias kirjeldatust kehtib ka tänapäeval. Teose ootamatule elulähedusele aitab palju kaasa juba eespool osutatud asjaolu,

et kogumikus on palju tähelepanu pööratud komi usundi argielulistele ilmingutele. Kui animistlikud jumalad ongi tuntud vaid koolitunnist ja muinasjuturaamatutest, siis igapäevasel tasandil on paljud raamatus leiduvad ideed ja praktikad ka praegu elus.

Teadlaste seltskond, kes „Komi mütoloogia” kokku pannud, koosneb omapärastest ja komi kultuuri hästi tundvatest uurijatest. Asjakohaste intellektuaalsete jõudude koondamisel ilmneb ka tunnetuslik sünergia. See on süüv, kultuurilisi narratiive, ideoloogiaid ja protsesse usutavalt tajuv ja põnevalt edastav etnograafiline vaade. Ka selle komi maailma manifestatsiooni Eestimaale toojad on teinud head tööd.

Entsüklopeedia üllatuslikkus pole päevakajaline, sest kogumiku originaalversioon ja ingliskeelne variant on ilmu-

nud juba tükk aega tagasi.² Seega pole raamat päris värske. Ent olemuslik üllatus on „Komi mütoloogia” lugedes siiski pidevalt kohal. See on üks suurepärase kultuuritaju pinnalt ja üksikasjadesse tungivalt esitatud koondvaade komi usundile. Põhiliselt rajaneb raamatu headus siiski asjaolul, et komidel lihtsalt on nii huvitav usk.

ART LEETE

---

²Мифология коми. (Энциклопедия уральских мифологий I.) Руководитель авторского коллектива Н. Д. Конаков. Авторский коллектив: А. Н. Власов, И. В. Ильина, Н. Д. Конаков, П. Ф. Лимеров, О. И. Уляшев, Ю. П. Шабает, В. Э. Шарапов. Научный редактор В. В. Напольских. Москва–Сыктывкар: Издательство ДИК, 1999; Komi Mythology. (Encyclopaedia of Uralic Mythologies 1.) Budapest: Akadémiai Kiadó – Helsinki: Finnish Literature Society, 2003.